

Erich
Fromm
Mať či byť?

Mať či byť?

Erich Fromm
MAŤ ČI BYŤ?
TO HAVE OR TO BE?

Copyright © 1976 by Erich Fromm

Slovak Edition: © Citadella, 2015

Translation: © Richard Cedzo, 2015

Návrh obálky a grafická úprava: Marek Kacvinský

Jazyková úprava a redakcia: Zora Szomolányiová, 2015

Vydalo vydavateľstvo Citadella
v roku 2015

ISBN 978-80-89628-73-5

Erich
Fromm
Mať či byť?

Citadella
2 0 1 5

Obsah

Predslov	14
Úvod:	15
Veľký príslub, jeho zlyhanie a nové možnosti	
Koniec jednej ilúzie	17
Prečo zlyhal veľký príslub?	19
Ekonomická potreba zmeny ľudstva	26
Existuje nejaká alternatíva ku katastrofe?	28

Prvá časť:	33
Chápanie rozdielu medzi mať a byť	
1. Prvý pohľad	35
Význam rozdielu medzi mať a byť	35
Príklady v rôznych básnických vyjadreniach	36
Idiomatické zmeny	41
Pôvod pojmov	45
Filozofické pojmy bytia	48
Mať a konzumovať	50
2. Mať a byť v každodennej skúsenosti	53
Učenie	54
Zapamätanie si	56
Konverzácia	60
Čítanie	62
Uplatňovanie autority	64
Mať poznatky a poznať	68
Viera	71
Láska	75
3. Mať a byť v Starom a Novom zákone	
a v dielach majstra Eckharta	79
Starý zákon	79
Nový zákon	86
Majster Eckhart (1260 – asi 1327)	93

Druhá časť:	103
-------------	-----

Analýza základných rozdielov medzi dvoma spôsobmi existencie

4. Aký je spôsob mať?	105
Zištná spoločnosť – základ pre spôsob mať	105
Charakter mať	115
Ďalšie faktory podporujúce modus mať	121
Spôsob mať a análny charakter	123
Asketizmus a rovnosť	125
Existenciálne vlastníctvo	127
 5. Aký je spôsob byť?	 129
Byť aktívny	130
Aktivita a pasivita	132
Bytie ako skutočnosť	142
Vôľa dávať, deliť sa, obetovať sa	146
 6. Ďalšie aspekty mať a byť	 157
Istota – neistota	157
Solidarita – antagonizmus	161
Radosť – pôžitok	168
Hriech a odpustenie	173
Strach zo smrti – potvrdenie života	181
Tu, teraz – minulosť, budúcnosť	183

Tretia časť:	187
Nový človek a nová spoločnosť	
7. Náboženstvo, charakter a spoločnosť	189
Základy spoločenskej povahy	189
Spoločenská povaha a „náboženské“ potreby	191
Je západný svet kresťanský?	198
Humanistický protest	204
8. Podmienky pre zmenu človeka	
a črty nového človeka	235
Nový človek	238
9. Črty novej spoločnosti	243
Nová veda o človeku	243
Nová spoločnosť: Existuje rozumná šanca?	275
Literatúra	283

Cesta ku konaniu je byť.

Lao-c'

Ľudia by nemali toľko uvažovať o tom,
čo by mali robiť, ako o tom, akí *sú*.

Majster Eckhart

Čím menej *ste*
a čím menej vyjadrujete svoj život,
tým väčšmi *máte*
a tým väčšmi je váš život odcudzený.

Karl Marx

Predslov

V tejto knihe nadväzujem na dve vývojové línie mojich predchádzajúcich kníh. V rámci prvej prehlbujem svoju prácu na poli radikálno-humanistickej psychoanalýzy, ktorá sa zameriava na analýzu sebeckosti a altruizmu ako dvoch základných charakterových orientácií. V poslednej tretine tejto knihy, konkrétne v 3. časti, ďalej rozvíjam tému, ktorej som sa venoval v *Zdravej spoločnosti* a v *Revolúcii nádeje*, totiž kríze súčasnej spoločnosti a možnostiam jej riešenia. Nevyhol som sa pri tom opakovaniu predchádzajúcich myšlienok, dúfam však, že nové stanovisko, z ktorého píšem túto útlú knihu, a jej rozšírené koncepty, vyvážia túto skutočnosť čitateľom, ktorí poznajú obe moje predchádzajúce knihy.

Názov tejto knihy a oboch nasledujúcich sú takmer totožné: Gabriel Marcel, *Byť a mať* a Balthasar Staehelin, *Mať a byť* (*Habenund Sein*). Všetky tri sú napísané v duchu humanizmu, k danej téme však pristupujú veľmi od-

lišne: Marcel píše z teologického a filozofického hľadiska, Staehelinova kniha zasa predstavuje konštruktívnu diskusiu o materializme v modernej vede a príspevok k *Wirklichkeit-sanalyse*.¹ Moja kniha sa zaoberá empirickou psychologickou a sociálnou analýzou dvoch spôsobov existencie. Marcelovu aj Staehelinovu knihu odporúčam čitateľom, ktorí sa dostatočne zaujímajú o túto tému. (Až donedávna som nevedel o nijakom uverejnenom anglickom preklade Marcelovej knihy, preto som ju čítal vo výbornom anglickom preklade, ktorý na moje osobné požiadanie urobila Beverley Hughesová. Uverejnenú verziu ako jedínú uvádzam v zozname literatúry.)

V záujme lepšej čitateľnosti tejto knihy som poznámky pod čiarou zredukoval na minimum, pokiaľ ide o ich počet aj dĺžku. Aj keď sa niektoré odkazy objavujú v zátvorkách v texte, presné odkazy čitateľ nájde v zozname literatúry.

Ďalší štylistický prvok, ktorý chcem objasniť, sa týka používania rodových výrazov „man“ (človek) a „he“ (on). Nazdávam sa, že som sa vyhol všetkým „mužsky orientovaným“ jazykom a Marion Odomirokovej vďačím za to, že ma presvedčila, že používanie jazyka je v tomto ohľade oveľa dôležitejšie, než som si myslel. Iba v jednej veci sme sa nezhodli, pokiaľ ide o náš prístup k sexizmu v jazyku, totiž vo vzťahu k slovu „človek“ ako výrazu na označenie druhu *homo sapiens*. Použitie slova „človek“ v tomto kontexte

1 Reálna analýza – pozn. prekl.

bez rozlišovania pohlavia má dlhú tradíciu v humanistickom uvažovaní a nemyslím si, že ho vieme rozlišovať bez slova, ktoré očividne označuje charakter ľudského druhu. Nijaké takéto rozlišovanie neexistuje v nemčine: slovo *Mensch* sa používa na označenie pohlavne neodlíšenej bytosti. Ale aj anglické slovo „man“ (človek) sa používa rovnakým pohlavne neodlíšeným spôsobom ako nemecké *Mensch*, keď znamená ľudskú bytosť aj ľudskú rasu. Myslím, že je vhodné znovu zaviesť jeho nepohlavný význam, než ho nahrádzať trápne znejúcimi slovami. V tejto knihe uprednostňujem pohlavne neodlíšené používanie tohto výrazu.²

Ešte mi zostáva príjemná úloha vyjadriť svoje poďakovanie niekoľkým ľuďom, ktorí prispeli k obsahu a štylistike tejto knihy. Predovšetkým chcem poďakovať Rainerovi Funkovi, ktorý mi výrazne pomohol vo viacerých ohľadoch: v dlhých debatách mi pomohol pochopiť jemné fakty o kresťanskej teológii: neúnavne poukazoval na teologickú literatúru, viackrát prečítal môj rukopis a jeho skvelé a konštruktívne návrhy ako aj jeho kritika významne obohatili tento rukopis a odstránili niektoré chyby. Som nesmierne vďačný Marion Odomirokovej za výrazné zlepšenie tejto knihy vďaka jej citlivej redaktorskej práci. Moje poďakovanie patrí aj Joan Hughesovej, ktorá svedomito a trepezlivo písala a prepisovala mnohé verzie môjho rukopisu

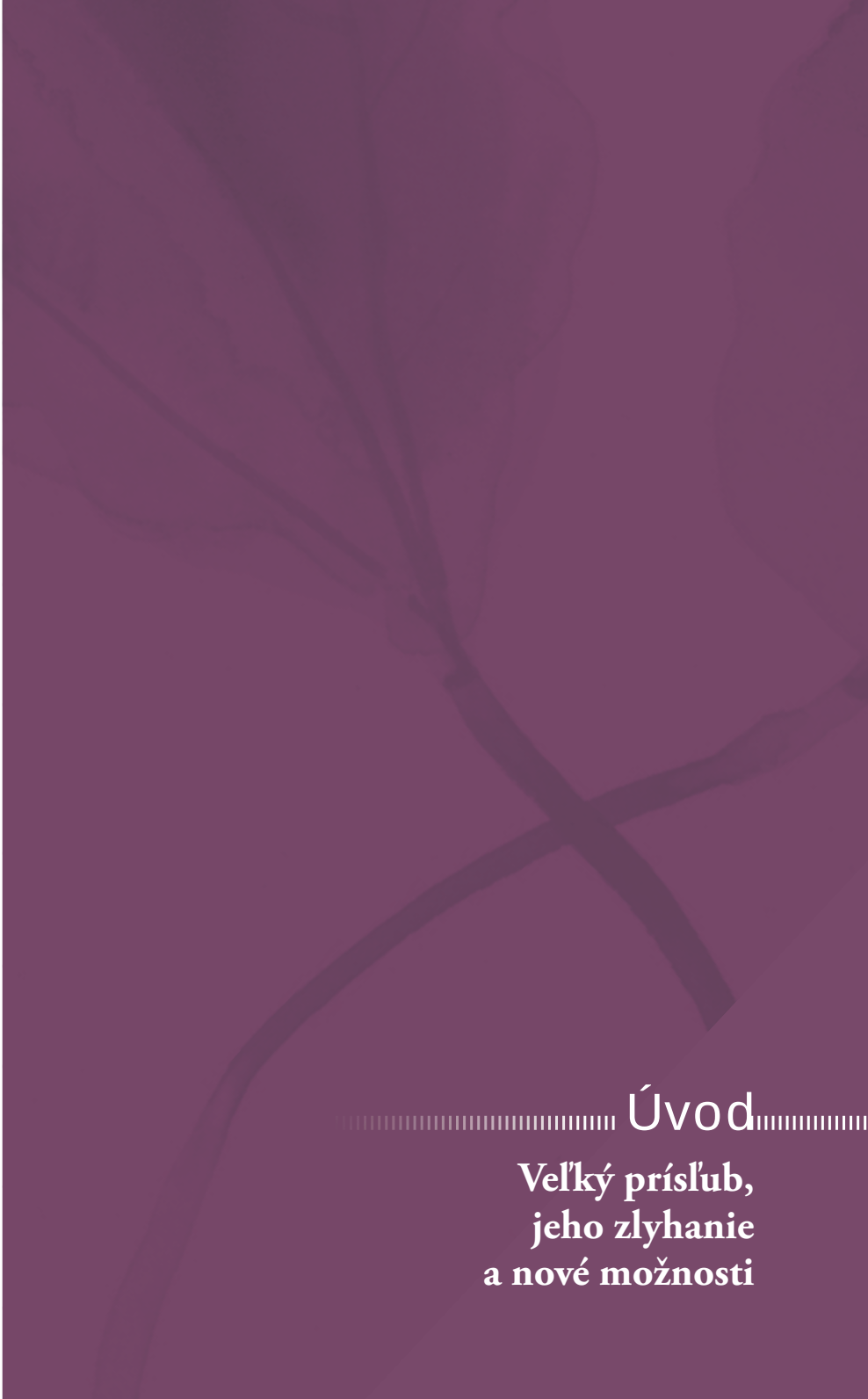
2 V angličtine slovo „man“ znamená muž aj človek (zatiaľ čo slovo *Mensch* v nemčine znamená všeobecne človek), ide o úsilie v angličtine odlíšiť tieto dva významy slova „man“ – pozn. prekl.

Erich Fromm

a predložila viaceré skvelé návrhy, ktoré sa týkajú štylistiky a jazyka. A napokon ďakujem Annis Frommovej, ktorá prečítala viaceré verzie môjho rukopisu a zakaždým reagovala mnohými cennými poznámkami a návrhmi.

E. F.

New York, jún 1976

..... Úvod

**Veľký príslub,
jeho zlyhanie
a nové možnosti**

Erich
Fromm
Mať či byť?

Koniec jednej ilúzie

Veľký prísľub nekonečného pokroku – prísľub nadvlády prírody, materiálnej hojnosti, najväčšieho šťastia pre čo najviac jedincov a neobmedzenej osobnej slobody – živil nádej a vieru celých generácií od začiatku priemyselného veku. Naša civilizácia nepochybne odštartovala, keď si ľudstvo začalo aktívne podmaňovať prírodu. Až do nástupu priemyselného veku však bolo toto ovládanie prírody obmedzené. S priemyselným pokrokom, od nahradenia energie zvierat a človeka mechanickou a neskôr jadrovou energiou, po nahradenie ľudskej mysle počítačom, sa nám mohlo zdať, že sme na ceste k neobmedzenej výrobe, a teda k neobmedzenej spotrebe; že technológia je všemocná; že veda z nás urobila vševediacich. Boli sme na ceste stať sa bohmi, najvyššími bytosťami, ktoré by mohli stvoriť druhý svet, pričom prirodzený svet by slúžil len ako stavebný materiál pre ten nami stvorený.

Muži a čoraz viac aj ženy zažívali nový pocit slobody. Stali sa pánmi svojich životov: feudálne okovy boli pretrhnuté a mohli si robiť, čo chceli, už neboli ničím spútaní. Alebo sa tak aspoň cítili. A hoci to platilo iba pre vyššiu a strednú triedu, ich úspech viedol ostatných k presvedčeniu, že novú slobodu možno nakoniec rozšíriť na všetkých členov spoločnosti za predpokladu, že industrializácia si udrží svoje tempo. Socializmus a komunizmus sa rýchlo zmenili z hnutia, ktorého cieľom bola *nová* spoločnosť a *nový*

človek, na hnutie, ktorého ideálom bol buržoázny život pre všetkých, *univerzalizovaná buržoázia* ako muži a ženy budúcnosti. Výsledkom dosiahnutia bohatstva a pohodlia pre všetkých malo byť neobmedzené šťastie pre všetkých. Trojica neobmedzenej výroby, absolútnej slobody a neobmedzeného šťastia sa stala jadrom nového náboženstva, pokroku, a nové „pozemské mesto pokroku“ malo nahradiť „Božie mesto“. Vôbec preto neprekvapuje, že toto nové náboženstvo dodávalo svojim veriacim energiu, elán a nádej.

Treba si predstaviť veľkoleposť veľkého prísľubu, úžasné materiálne a duchovné úspechy priemyselného veku, aby sme pochopili dnešnú traumy v dôsledku jeho nenačnenia. Priemyselný vek totiž nesplnil svoj veľký prísľub a čoraz viac ľudí si uvedomuje, že:

- neobmedzené splnenie všetkých túžob neprispieva k *blahu*, ani nie je cestou ku šťastiu či dokonca k maximálnej radosi;
- sen byť nezávislými pánmi svojich životov skončil vtedy, keď sme si začali uvedomovať, že všetci sme sa stali ozubenými kolieskami byrokratickej mašinerie a naše myšlienky, pocity a chute sú zmanipulované vládou, priemyslom a masovokomunikačnými prostriedkami, ktoré ich ovládajú;
- ekonomický pokrok sa aj naďalej obmedzuje len na bohaté národy a priepasť medzi bohatými a chudobnými národmi sa ďalej prehľbuje;

- technický pokrok spôsobil ekologické hrozby a nebezpečenstvo jadrovej vojny, pričom jedno i druhé môže zahubiť celú civilizáciu a možno aj všetok život.

Keď Albert Schweitzer prišiel do Osla, aby si prevzal Nobelovu cenu za mier (1952), vyzval svet, aby „našiel odvahu čeliť tejto situácii. ... Z človeka sa stal nadčlovek. ... Ale nadčlovek s nadľudskou mocou nedorástol na úroveň nadľudského rozumu. Do takej miery, do akej rastie jeho moc, stáva sa čoraz väčším chudákom. ... Naším svedomím musí zatriasť, že všetci sa stávame tým neľudskejšími, čím viac sa meníme na nadľudí.“

Prečo zlyhal veľký prísľub?

S výnimkou základných ekonomických protirečení industrializmu, zlyhanie veľkého prísľubu bolo zabudované do priemyselného systému na základe jeho dvoch hlavných psychologických premís: (1) že cieľom života je šťastie, ktoré je maximálnym pôžitkom definovaným ako splnenie akejkoľvek túžby či subjektívnej potreby, ktorú niekto môže pociťovať (*radikálny hedonizmus*); (2) že samolúbošť, sebeckosť a chamtivosť, ktoré tento systém nevyhnutne plodí, aby mohol fungovať, vedie k harmónii a pokoju.

Ako je známe, bohatí vždy uplatňovali radikálny hedonizmus. Tí, ktorých prostriedky boli neobmedzené, na-